

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ԱՍՏԵՆԱԿԱՆԸ ԵՒ ԱՆԴԵՆԱԿԱՆԸ

Զարմանալի տիեզերքի մը մէջն ենք, անոր մէկ մասը կը կազմենք: Կ'ապրինք մոլորակներէն մէկուն վրայ՝ խաբխարեցողի եւ մեր ճամբունը ընթացքին աստիճանաբար փոխակերպուող: Շատ քան չենք գիտեր իրենց մասին, սակայն կ'աշխատենք գիտնալ: Վստահաբար անոնք, որ հաւատարիք են երեւոյթներէն վրայ կը բարձրանան, եւ իրազեկ կ'ըլլան թէ մեծ վայելչութիւն մը կայ այն ամէն բաներէն անդին՝ որոնց ուղղակի կը խելամաժոյճ, շատ չեն սխալիր: անոնք անկասկած վերաբոյժեն աստիճանի մը կը դիմեն. անոնք մեզ կ'առաջնորդեն զէպի այն՝ ինչ որ մարդկութիւնը կրնայ ըլլալ օր մը: Նշանակելի մտածում մըն է թէ մարդկութիւնը Նեւտոնի, Երթալիի, Պրոպերի եւ ուրիշներու պէս մարդկի գուրս բերած է: Արդէն իսկ մարդկութիւնը ի՞նչ մեծութիւններու հասած է, մեծութիւններու՝ որոնք մենաւոր ստրագուլներու նման հաստատակ մակարդակէն վեր կը բարձրանան: Սակայն, ինչպէս Բրաւնին կ'ըսէ իր Պարակելոս աշունձ դարմանալի քննութեան մէջ, «մարդը մարդ չէ՝ տակաւին»: Միայն սակաւաթիւ բարձր զագարներ են որ արեւ կը տեսնեն: Երբոր ամբողջ հասարակ մակարդակը այդ աստիճանին բարձրանայ՝ այդ աստիճանը համարձակօրէն երգել: «մարդը կերտուած է»: Սակայն զագարները ինչ պիտի ըլլան այն աստիճանին:—Ընկերութեան հնարաւորութիւնները կը հաւատամք թէ անսահման են քան ինչ որ Նշանակութեամբ:

Մարդիկ երբեմն կ'ըսեն. «քան մը չափազանց բարի ըլլալով՝ ծնամբիտ չըլլար»: Գէորգ Մտականալո սովոր էր դատաւարտել քաջատրուքեան այդ ծնելու եւ կ'ըսէր. «եթէ քան մը բաւականաչափ բարի՝ է՝ անիկա ծնամբիտ ըլլալու անհրաժեշտ է»: Ուրիշ խօսքով՝ մեզի տրուած չէ իրերը զանոնք ստեղծողին երեւակայածէն աւելի լաւ երեւակայելու եւ տեսնելու մը հայցողութիւնը ըրած պիտի ըլլայինք եթէ ենթադրէինք թէ Արարիչը իր կրցածին չափ բարի աշխարհ մը չէ ստեղծած: Արդ, այդպէս ըսելը տարբերակ քան մըն է. վասնզի եթէ մակերեսային կերպով աւուրի՝ ըսել պիտի ըլլայ որ աշխարհ կատարեալ է, մինչդեռ շատ հեռու է անիկա կատարելութենէ. ամէն որ գիտէ թէ աշխարհ շատ անկատար է: Ինչպէս սակայն այնպէս է՝ վասնզի անիկա տակաւին պակասաւոր է. որովհետեւ անիկա դեռ իրենց մանկութեան շրջանին մէջ գտնուող ուրիշ բաներու պէս է. անիկա կը նմանի տակաւին թիթեռնիկ չեղած հարսնետիկ կամ թրթուրի՝ մը որ դեռ չէ եղած այն գեղեցիկ բանը որուն կը ծնուի, որուն համար նշանակուած է: Պէտք է աշխարհը անցնի պատրաստութեան անկատար աստիճանէ մը:

ԻՆՇՈՒ ԱՆԿԱՏԱՐ ԵՒ

Կրնանք հասկնալ թէ ինչո՞ւ անկատար է աշխարհը. պատճառն այն է որ, երբ մարդ բարձրացաւ անանական արարածի վիճակէն, երբ գոյութիւն ունեցաւ այն զոր առաջին մարդը կրնանք կոչել—այսինքն առաջին մարդը՝ իր ծննդատեղէն մարդկային յատկութիւններով—անոր մարդութիւնը յառաջ եկաւ իր այն ճանաչումէն՝ թէ ունէր ազատ կամք, ընտրելու իշխանութիւն, թէ մերենայ մը չէր եւ բարիի ու չարի գիտութիւնն ունէր: Հին գրոյցը շատ կրթիչ է այդ տեսակէտով: Ազամ կերպով մը առաջին մարդն էր. անկէ առաջ անմեղ վիճակի մէջ կը գտնուէր ան, եւ անասուններուն պէս էր, առանց մեղքի զգացումիւ. քայքայ յետոյ իրազեկ եղաւ՝ թէ կրնար բարին չարէն զանազանել, կրնար այսինքն քան ինչ հետեւիլ կամ այսինչէն խուսափիլ, թէ բռնազատեալ մը չէր, թէ ազատ զորոտակատար մըն էր: Եղափոխութեան (evolution) մէջ մեծ քայլ մըն էր ասիկա: Պայթեցաւ ան. ինչպէս ու մեղանչեց. գիտակից մեղքը մուտը զորոտեց. քայքայ յայդ մըն էր զէպի վեր, եւ աստագապէս ծրարուած էր, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, ստեղծել ճշդ մը՝ որ ազատ ըլլար շիտակ կամ սխալ ընթանալու, որ չունենար մերենայի մը կատարելութիւնը, որ անցնէր անկատարութեան շատ մը շրջաններէն, հարթելով իր ճամբան աստիճանաբար միայն զէպի աւելի՝ բարձր քան մը քան այն՝ որ այլապէս կարելի եղած պիտի ըլլար: Կատարեալ աշխարհ մը դիւրին էր շինել, կատարեալ մերենական աշխարհ մը. մինչ յոյժ դժուար էր, մեծ ծիւղ կը պահանջէր ստեղծել աշխարհ մը՝ որ պարունակէր ամէն ստիպումէ ազատ էակներ, ատակ՝ առաջնորդուելու եւ շահուելու, եւ սակայն ոչ զպաշտելու. էականք՝ որոնք եթէ ուղիղ ընթացք մ'ունենային իրր հետեւանք իրենց ընտրութեան՝ շատ աւելի բարձր աստիճանի էակներ պիտի դառնային. մեր փորձառած ունէ աստիճանի էակներէ աւելի՝ բարձր էականք:

Հանդերձեալ կեանքի իրականութիւնը

Հիմա կուզանք հանդերձեալ կեանքի իրականութեան եւ մարդկային ճակատագրին, որ կը բովանդակէ հոգիին եւ նիւթին միջեւ եղող յարաբերութիւնը—յարաբերութիւն՝ հոգեկան աշխարհի եւ նիւթական աշխարհի միջեւ: Ինչպէ՞ս պէտք է հասկընալ այդ յարաբերութիւնը — Զենք հասկնար զայն: Դո՞ւնացուցիչ վարկած մը չունինք առ այդ թէ ինչպէս մարդը եւ նիւթը իրարու վրայ կը ներգործեն, կամ թէ ինչպէս ոգին յարաբերութեան մէջ գտած է նիւթին հետ. այսուամենայնիւ տեղեակ ենք իրողութեան: Մենք անձամբ այդ իրողութեան օրինակներն ենք: Արդարեւ՝ չենք ենթադրել զուր թէ սա՛ կերածը բաներէն շինուած են: Մարդ իր կերածը չէ: Այս մարմինը կերակուրէն կը շինէ ան. սակայն ի՞նչ քան է որ մարմինը կը շինէ. — Կերպով մը՝ բնութիւնը, անձը, մարդը՝ ինքն իսկ, Նոյն քան է որոր ապրողներն անասնամար: Կերակուրին հայթայթած նիւթը ներկայացնելու համար չէ որ անոնք կը շինեն իրենց մարմինը: Անոնք կրնան շինել զայն առանց որ եւ է կերակուրի: Անհատական, կազմա-

կերպող ոյժ մը կայ որ նիւթը կը համադրէ՝ եւ անհատիկ մեր մերենան նիւթէն՝ շինուած՝ մեզի անձանք միջոցներով՝ Գեղեցիկ մերենայ մը, զարմանալիորէն ծրագրուած եւ կերտուած մեր կողմէն անգիտակցարար։

Ձեռք գիտեր թէ ի՞նչպէս պէտք է գնենք մեր մարտողութիւնը։ Հոյ՛ մը բաներ չեն գիտեր։ Արիւնք իր շրջանը կ'ընէր մարդոց մէջ՝ երբ անոնք տակաւին արեան շրջանի մասին որ եւ է բան չէին գիտեր։ Բայց մերենականութիւնը կա՛յ, որ արժանի է կենար մը տեսող ուսումնասիրութեան։ Սակայն ատիկա իրին սիրգը, իրին անհատականութիւնը, հոգին չէ, ինչպէս որ կտան ու ներքը նկարին հոգին չեն։ Արտացոյցման (manifestation) եղանակն է ատիկա, հոգին արտացոյցման եղանակը՝ մարմնաւորումը։ Մարմնաւորում բառը հիմա կը գործածեն պարզա՛մէ՛ զիրով ներկայացնելու համար այն իրողութիւնը թէ մենք հոգիներ ենք նիւթով մարմնաւորուած, եւ մենք գմբղ կը ցուցնենք միայն մէջ։

Կ'ստուի մեզի—սակայն ո՛չ գիտութեան կողմէ, թէ եւ ես կը հաւատամ որ խորապէս ճշմարիտ է— թէ բարձրագոյն էակ մը երկիրէն ի՛նչու, մարմին առաւ եւ քնակեցաւ մեր մէջ, մեզի՝ մարդոց համար եւ մեր փրկութեան համար։ Բայց ատիկա իմ նիւթէս դուրս է։ Ես հասարակ էականութեւ մասին կը խօսիմ, նիւթին մէջ մարմնաւորուած հոգիին մասին, ա՛յն հոգիին՝ որ կը գործածէ նիւթը իր այս երկրին վրայ ունեցած 70 կամ 80 տարիներու ժամանակամիջոցին, որ յախտենականութեան մէջ չի չիլն, կը բժժ ժամանակ մըն է, գոյութեան դրուագ (episode) մը լոկ։ Մարմնի մէջ արտացոյցում մը՝ որ կ'օգտագործէ նիւթը՝ թափանցելով անոր եւ ըլլալով ներքեակ նիւթին, եւ նոյնատեան վերացնելով (վերազանցելով) զայն։ Այն նիւթական մարմինը գմբղ կ'ը ներկայացնէ, սակայն մեր էութիւնը չէ՝ մեր գործին է այն։

Կ'օգտագործենք նիւթը։ Կ'օգտագործենք եթերն ալ, որ աւելի մշտական իրականութիւն մըն է, ատելի կատարեալ իրականութիւն մը բան նիւթը, շատ ապա ատելական, չհիշողով։ Եթերը բուսած մարմինը գերազգայական (supersensuous) է. մեր զգացումներուն չի խօսիր ան, բայց լիայցաւ եւ որ զանիկա ալ կ'օգտագործենք մենք, ինչպէս նիւթը. նոյնատեան գիտենք թէ ուղեք այն գործիքն է որ գործել կուտայ մկանները։ Մենք ուղեղի միջոցաւ մարմնական յորինումութիւն մըն է որ կ'աշխատենք։

Գոյութեան առարկան

Ի՞նչ է այս մարմնական գոյութեան, այս նիւթական գոյութեան առարկան։ Գործնա թէ անոր նպատակն է գմբղ անջատել հոգեկան գոյութեան այն մեծ տիեզերական զանգուածէն՝ որուն իրապէս կը պատկանին, բայց որմէ ժամանակի մը համար բաժնուած ենք եւ մարմնաւորուած՝ միտով։ Բերկան կը հաստատէ թէ ուղեք արգելիչ գործի մըն է, որ կը կուրցնէ գմբղ իրականութեան մէկ մասին հանդէպ, այնպէս մը մեկուտացնելով գմբղ որ անհատներ ըլլանք, մեզի յատուկ նկարագիր չի նենք, անհատական եւ մը բարդաւածներ։ Անոր համար՝

պատճառ մը կ'իմք ըլլալու է։ Բայց ա՛ն է ինչ որ այս աշխարհի մէջ կ'ընենք—անհատական եւ մը, նկարագիր մը, անձնականութիւն մը, թէ՛ լատագոյնին եւ թէ՛ յոռեգոյնին համար։

Լոկ մարմին չենք, այլ հոգի եւ մարմին միասեղ։ Հոգին եւ մարմինը անբաժանելի չեն։ Դիտենք այնպիսի պարագաներ՝ ուր միտքը կրնայ գործել մարմինէն անջատ. այս պարագաները ուսումնասիրուած են, սակայն ատիկա մեծ նիւթ մըն է որուն չեմ կրնար միջամտիլ ըլլալ հիմա։ Եթէ հեռագայութեան (telepathy) բառը գործածեն՝ պիտի գիտնար թէ ի՞նչ լոկ կ'ուզեն—միտքին ներգործութիւնը՝ մարմնական գործիքներէն եւ հասարակ զգայարաններէն անջատ եղող միտքին վրայ։ Այս իրողութիւնը կը ցուցնէ թէ միտք եւ մարմին բաժանելի են, թէ միմեկին հարը կը շարունակէ ատելի։ Եւ ա՛յն է ինչ որ մենք հանդերձալ կենար ըսելով կը հասկնանք—այսինքն թէ հոգին (soul) կամ միտքը կամ ոգին (spirit) կրնայ իր մարմնական գործիքէն ետքը ատելի։ Ան, հոգին, պէտք չէ երբեք նոյնացուի մարմնական գործիքին հետ։ Անիկա կը թափանցէ մարմինին, կ'օգտագործէ զայն, բայց կը արիւժ անոր եւ կրնայ զայն նախն ձգելով առանց անոր շարունակելի։

Դիտեմ թէ ծերերը մահէն կը վախնան։ Կ'ուզեն վատագոյնը գրեթե թէ բանաւոր դիրք մը չէ տալիս հանդէպ այնպիսի բանի մը՝ որ անխուսափելի է այս զարմանալի տիեզերքին մէջ։ Մահը պատահար մըն է որուն ամէնքս ալ պիտի հանդիպինք, լուրջ պատահար մըն է անիկա, բայց որ եւ է բանի մը վախճանը չէ։ Բաժանում մ'է ան, մարմնական մերենականութիւնը վտարել մը։ Մենք առանց անոր կը ատենք։ Ակներեւ է որ շատ պզգտիկ փոփոխութիւն մըն է որ տեղի կ'ունենայ. պայմանները միայն կը տարբերին։ Ետ, զոր անհնշուցած ենք այս աշխարհում մէջ, անհատականութիւնը, նկարագիրը, յիշողութիւնը, եւ սէրերը կը յարատւեն։ Կը շարունակենք բնթանալ այնպէս՝ ինչպէս որ էինք մարմինը թողելէն առաջ։ Կը յառաջդիմենք, օտարապէս։ Վերջին անգամ կը խօսէի գոյութեան տախիաններուն վրայ որ կան։ Բացայայտ է թէ մենք աստիճանէ աստիճան կը բարձրանանք մեր յարմարութեան համեմատ։ Անգործութիւն չկայ, յառաջդիմութիւն կայ։ Արդեօք զէպի վե՞ր միայն դիմելու սահմանուած ենք։ Ո՛չ, ստիպում չկայ այս կամ այն ուղղութեամբ. մեզի կը մնայ զձեռել։ Վեր դիմելու ոյժն ունինք. կ'ենթադրենք թէ վա՛ր երթալու ոյժն ալ ունինք։

Ապագայի լատագոյնը

Բացայայտ է սակայն որ պայմանները ատելի դիւրին են. նիւթին մէջ դրուագը (այսինքն երկրաւոր կենսի ժամանակաւոր միջոցը, episode) ծրագրուած մըն է (strain)։ Մեծ ջանք թափում է ուսումնասիրելու այս նիւթական մարմինը, անոր կենդանական բերումները (propensity), անոր կենդանական նախնիքները։ Մենք հարկ է որ յաղթենք մարմինին, եւ անկէ ետք ատելի գիւրութեամբ յառաջդիմենք—այսպէս կ'ըսուի մեզի։ Անոնք որոնք իրենց ազգականները կ'որոշուցած են՝ երբեմն անոնց հետ հա-

գորգութեան զգացում մը կ'ունենան եւ կը յուսան թէ անոնք տակաւին զոյուքն ունին եւ անոնց գորտնները (affections) դեռ կը տեսնեն: Ըսեմ ձեզի թէ այդ մասին մի՛ կատարէք: Կ'ըսեմ ձեզի, ամբողջ կեանքի ընթացքին այս նիւթերը ուսումնասիրողի մը փստածութեամբ, թէ ճշմարիտ է ասիկա: Սէրը վիճին վրայ կամուրջ կը ձգէ: Սէրը տիեզերքին մէջ տիրող բանն է: Սէրը չի չրանար: Ո՛չ մէկ բան արդէն կը չրանայ, այլ կը փոխուի: Կրնայ ըլլալ որ մեր տեսողութենէն դուրս իշխան, կրնայ ըլլալ որ մեր բզ-գացումներուն ներքեւ չիշխան, բայց անոնք կա՛ն իրականութեան մէջ ընդ միշտ: Եւ ի՞նչ նկարագիր ալ ունենան, ի՞նչ յիշատակներ ալ ունեցած ըլլա՛ս՝ հեղեղ ալիս տանիս երբ պատահաբար, մասը վրայ հասնի:

Այս մեծիպնելուց տիեզերքին մէջ, կ'ըսեմ, ո՛չ մէկ բան շատ բարի ըլլալով անճիշտ է: Իբրեք կատարելութենէ հեռու են տակաւին, բայց անոնք կը գործեն կատարելութեան հասնելու համար: Այդ բանը պիտի իրականանայ՝ Թերեւս միշտ պիտի ճգնենք կատարելութեան հասնելու համար: Քանի՞ միլիոն տարիներ տեսած է այս երկիրը, եւ բանի՞ միլիոն տարիներ տակաւին կրնայ տեսել ան: Անհաւար յաւիտենապէս կը տեսէ: Հապա ցե՛ղր: Բացայայտ է որ հոգիի զարգացումին մէջ, տիեզերքին մէջ եղող արժէքի ամուսմին մէջ, երկրային կեանքը կենսական դրուագ մըն է:

Ո՛ մարդիկ եւ եղբայրներ, մենք հոս Լոնտոնի մէջ գործի վրայ ենք, եւ կամ թէ դուր գործի վրայ էք եւ ձեր բաժինը կը կատարէք աշխարհի գործին մէջ: Ծա՛ւտ մը զծուարութիւններու մէջ լաւ է զիտնալ թէ այն ծրագիրը, որուն իրագործման համար օգնութիւն կ'ուզուի մեզմէ, եւ որուն օգնելու համար մեզի ոյժ արուած է՝ պարզապէս «միւս աշխարհ» բնածնին չէ, լոկ գոյութեան ուրիշ վիճակ մը չէ, այլ ոչնչացած է եւ այժմ է: Արքայութեան գալուստը երկրի վրայ է որ պիտի ըլլայ, ինչպէս նաեւ երկինքին մէջ: Իրաց լաւագոյն վիճակը որուն կարօտը կը բաշէ ամէն որ, եւ որուն համար շատեր կը ծգնին, պիտի իրագործուի այս երկրի վրայ, մեր առօրեայ աշխատանքի միջոցին: Բարձրեային հոգին յօժար է իջնել, յօժար է օգնել մեզի որպէսզի մեր եղածին աւելի բարձր բան մը ըլլանք, օգնելու համար ո՛չ միայն մէն մի անհատին՝ այլ ամբողջ ցեղին, որպէսզի ան հասնի կատարելութեան աստիճանի մը՝ որ ներկայիս իրագործուած ըլլալէ շա՛տ հեռու է: Սա՛ պէտք է ըլլայ մարդկութեան մ'իւս ազգի մը: Բո՛ւ աւարայութիւնը թող զայ, թող կամքը ըլլայ երկրի վրայ, ինչպէս է երկինքի մէջ»:

Թրգմ. Ն. Ս.

SIR OLIVER LODGE

ԳԻՍԱԼՈՐ ԱՍՏՂԵՐԻ ԿԱՐԵՒԻ ԱԶԳԵՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԶԵՂԵՂՆԵՐԻ ՎԵՐԱՅ(*)

Վերջերս մօտ անգղիէն հեղեղներն որք տեղի ունեցան Ամերիկայի Միտիսպիլի գետին շրջագաւառելու լայնատարած երկրի-ներին մէջ, շատոնց տեսողներին, կամ նոցա մասին կարգացողներին ուշադրութիւնն զարժեց ուրիշ մեծ կամ փոքր հեղեղներին որք պատահած են յառաջներում, որոց մեծագոյնն էր այն որ ծանօթ է մեզ որպէս Նոյեան Զրհեղեղն: Անտարակտիկ ճամբարութիւն է որ այս Զրհեղեղն իրօք պատահեցաւ, որոյ մասին ոչ միայն ունինք մեր կատարանական արձանագրութիւնքն այլեւ տարրեր, եւ մէկն միւսէն շատ հեռաւոր, ազգեր ունին իւրեանց աւանդական, եւ երբեմն առասպելախառն, երկրարանական պատմութիւններն. զոր օրինակ՝ Բարեկունացիք (ըստ իւրեանց Գէլ-գէ-տէլ կոչուած ուշագրաւ ամենահին Գիւլ-ցազնականներն), Չինեացիք (նկատմամբ իւրեանց Han Hai անունով հին գաւառի ջուրերու ֆիլիքական չեղափոխութեանց), Ջապոնացիք (որոց առասպելք յիշում են թէ ի պատճառս Զրհեղեղին հետ կապակցեալ երկնային մարմնոց զարգումներին՝ Արեգակն աներեղոյթ էր երկու եւ կէս օր, Յայններն (տե՛ս նոցա Deucalion), Հնդկի-ներն, Մէքսիկացիք, եւ մինչեւ անգամ Պոլինեզիական կղզիներին բնակիչներն:

Մենքոց Գրքի Եօթներորդ եւ ութերորդ Դուրիսներին մէջ կարդում ենք որ Նոյի կենաց վեցհարիւրերորդ տարում, երկրորդ ամսոյ տասնեւեօթներորդ օրն, երկրի խորերի աղբիւրներն խորտակուեցան եւ երկինքը սահանք, այսինքն պատուհաններն, բայց ունցան, եւ անձրեակը քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր: Պէտք ենք համարում այստեղ մասնաւոր ուշադրութիւն հրաւիրել երկրամիջի աղբիւրներին չիշուած այս «խորտակուելուն», որ պիտի իւր տեղումն բացատրենք: Յետոյ՝ ջուրերն սկսեցին տակաւ առ տակաւ բարձրանալ մինչեւ լերինք

(*) Հաս. խօսեցեալ ի ստորագրուէս, Լոնդոնի Հայկական Միացեալ Ընկերութեան Գրական Մասնախումբի հաւաքոյթին հանդիսում, 25 Յունիսին, 1927: